Krzysztof Piech
Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie
Filia w Białej Podlaskiej

Tradycyjne gry i zabawy ludowe obszarów nadbużańskich jako produkt turystyczny

Streszczenie

Celem pracy jest przedstawienie Festiwalu Tradycyjnych Zabaw i Gier jako produktu turystycznego. Materiał potrzebny do napisania rozdziału zebrano drogą wywiadów z najstarszymi mieszkańcami terenów nadbużańskich powiatu bialskiego. Badania były prowadzone od 2001 roku. Wywiady miały charakter rozmowy według wcześniej ustalonego kwestionariusza. Na badanym obszarze przeprowadzono około 100 wywiadów. Postanowiono przedstawić mieszkańcom Białej Podlaskiej zebrane zabawy i gry w postaci festiwalu i stworzenie w ten sposób produktu turystycznego. Na podstawie badań stwierdzono, że istnieje duże bogactwo w postaci zabaw i gier badanego terenu, które daje szansę rozwoju tego wydarzenia na skalę regionalną i ogólnopolską.

Słowa kluczowe: produkt turystyczny, zabawy i gry tradycyjne, festiwal

Summary

The purpose of this paper is to present the Festival of Traditional Games and Play as a tourist product. The research material for the article was collected through interviews with the oldest residents of the Bug River areas of Biala Podlaska County. The research was being conducted since 2001. The interviews took the form of conversations following a previously developed questionnaire. About 100 interviews were conducted about the study subject. It was then decided to present the collected games and play activities to the residents of Biala Podlaska in the form of a festival and thus, create a tourist product. Based on the current

research, it was concluded that traditional games and play of the studied region offer great wealth and an opportunity to develop this event on a regional and nationwide scale.

Key words: tourist product, traditional plays and games, festival

Wstęp

W ocenie atrakcyjności turystycznej wschodniej Polski bierze się głównie pod uwagę walory przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe. Analizując atrakcyjność turystyczną 7 miast: Lublin, Nałęczów, Łańcut, Radzyń Podlaski, Stoczek Łukowski, Puławy i Jarosław wykazano, że tylko Lublin można zaliczyć do ośrodków o dużym potencjale turystycznym (Brzezińska-Wójcik i in., 2003). Pozostałe miasta zaliczono do średniej atrakcyjności. Obszar Południowego Podlasia z małymi wyjątkami nie przyciąga turystów, ale, jak podaje J. Żbikowski (2003), tereny te ze względu na walory przyrodnicze, kulturowe mogą stać się atrakcyjne dla odwiedzających. Potrzeba jest jednak stworzenia grupy produktów turystycznych oraz odpowiedniej ich promocji. Turystyka kulturowa, jak podaje J. Sikora i in. (2016), rozumiana jest jako aktywność człowieka, przyjmuje za główny cel poznawanie dziedzictwa kulturowego, materialnego i duchowego ludzkości, obiektów architektury i sztuki, wydarzeń kulturalnych, obyczajów, tradycji i sposobów życia grup ludzi lub regionów.

Literatura omawiająca produkty turystyczne Południowego Podlasia rzadko porusza temat imprez jako możliwość przyciągnięcia turystów. Próby takie, w odniesieniu do imprez sportowych, podejmowali M. Bytniewski (2003) i K. Piech (2003). Należy podkreślić, że na terenie wschodniej Polski jest kilka wydarzeń sportowych, które spełniają kryteria produktu turystycznego i przyczyniają się do zysków lokalnej społeczności.

Dużo większe znaczenie na badanym terenie przywiązuje się do turystyki pielgrzymkowej, która, jak podaje D. Nałęcka i B. Niewiadomska (2003), wykazuje dynamikę rozwoju w gminach Terespol i Rokitno.

Powinno to skłaniać do rozbudowy bazy noclegowej, małej gastronomii, dróg, parkingów, a także rozwoju rzemiosła pamiętnikarskiego. Główne ośrodki migracji pielgrzymkowych Południowego Podlasia, takie jak: Kodeń, Leśna Podlaska, Kostomłoty, Pratulin, Jabłeczna bogate są w wydarzenia religijne – odpusty, święta kościelne, uroczystości religijne. Jak podaje A. Kozak (2003) oferowany produkt turystyczny wymaga odpowiedniego przygotowania i szerszej promocji.

W rozdziale przedstawiono tradycyjne zabawy i gry jako cząstkę niematerialnego dziedzictwa kulturowego i możliwość ich wykorzystania jako produktu turystycznego. J. Adamowski (2016) zauważa, że w polskiej literaturze przedmiotu jest to zjawisko stosunkowo słabo wyróżnione, a także docenione. Niematerialne dziedzictwo kulturowe oznacza: *„praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności, jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową, które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki, uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. Niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności”* (Adamowski, 2016). W omawianym zjawisku wyróżniamy między innymi praktyki społeczno-kulturalne np. zwyczaje, rytuały i obrzędy doroczne, sytuacje rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, zwyczaje odpustowe, pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki służące nawiązaniu kontaktów międzyludzkich (Adamowski, 2016, s. 16).

W jakimś stopniu reaktywacji ulega tradycja pieśni i muzyki ludowej. Jak podaje J. Bartmiński (2020): „O ile w skali globalnej mamy niewątpliwy zmierzch całej ludowej (chłopskiej) formacji kulturowej, o tryle mamy równocześnie rosnąca aktywność licznych, w różnym stopniu zinstytucjonalizowanych zespołów podtrzymujących tradycyjny repertuar regionalny, także w środowiskach miejskich”. Na Lubelszczyźnie również działa wiele takich grup. Opracowania naukowe

dotyczące tradycyjnego pożywienia wskazują, że jest to temat chętnie podejmowany ukazujący różnorodność i odmienność na terenie Lubelszczyzny (Tymochowicz, 2019). Odtwarza się w postaci festiwali tradycje związane z pożywieniem. Tworzy się kulinarne szlaki turystyczne, szlaki dotyczące tradycyjnej wytwórczości (tkactwo, garncarstwo, kowalstwo). W 2015 roku w województwie lubelskim sklasyfikowano 45 imprez mieszczących się w formule turystyki festiwalowej (Skoczylas, 2016). Do wielokulturowych tradycji kultury materialnej i niematerialnej Lubelszczyzny możemy zaliczyć Festiwal Trzech Kultur we Włodawie, Międzynarodowy Festiwal Zespołów Folklorystycznych „Eurofolk", „Zamojskie Spotkania Kultur", widowisko historyczne „Szturm twierdzy Zamość A.D. 1648", a wielonarodowe tradycje kupieckie przypominają Jarmarki, takie jak Hetmański w Zamościu i Jagielloński w Lublinie. Oprócz części wystawienniczo-handlowej towarzyszą im różne imprezy kulturalne. Niewiele jest tam przykładów zawierających zabawy i gry. Brak jest produktów, które samą nazwą wskazywałyby na zabawy i gry ludowe i miały szeroki zasięg. Niestety tradycja zabaw i gier często odchodzi wraz z pokoleniem naszych rodziców i dziadków. Ważne jest utrwalenie i nadanie rangi, która zachowa tą spuściznę dla potomnych.

Materiał i metody

Materiał potrzebny do napisania rozdziału zebrano drogą wywiadów z najstarszymi mieszkańcami terenów nadbużańskich powiatu bialskiego. Badania były prowadzone od 2001 roku. Wywiady miały charakter rozmowy według wcześniej ustalonego kwestionariusza. Na badanym obszarze przeprowadzono około 100 wywiadów. Pozostały materiał stanowiły artykuły, monografie miejscowości, książki wspomnieniowe, gdzie interesujące nas zagadnienie było poruszane. Łącznie zebrano kilkaset zabaw i gier oraz zachowań związanych z aktywnością ruchową. Celem badań było przedstawienie zebranych zabaw i gier w postaci festiwalu tradycyjnych zabaw i gier. Założyliśmy, że festiwal może być propozycją, która zainteresuje dzieci,

rodziców i dziadków, i z jednej strony będzie stanowiła dobry wzorzec zachowań rekreacyjny wielopokoleniowej rodziny, a ponadto będzie upowszechniała zabawy i gry ludowe pochodzące z regionu. Postanowiliśmy sprawdzić czy tego typu wydarzenie może stać się produktem, który zyska uznanie uczestników.

Produkt turystyczny jako element pozyskania turystów

Przez produkt turystyczny rozumie się *„zbiór dóbr i usług nabywanych przez turystów, jak i walorów turystycznych, z których korzystają, a które są dla nich szczególnym przedmiotem zainteresowania”* (Kruczek, Sacha, 1994).

Punktem wyjścia do projektowania produktu turystycznego jest, między innymi, motywacja podróży. Ludzie podróżują, aby zaspokoić potrzeby. Jednym z motywów podróżowania jest uczestnictwo czynne lub bierne w wielkich wydarzeniach i imprezach (Tyran i in., 2015). Stąd na rynku pojawiają się nowe produkty, uzupełniające istniejącą już ofertę, a z czasem mogące zastępować te, które stają się mniej atrakcyjne (Strzembicki, 2003). Ostatnio możemy zaobserwować w naszym kraju trend powstawania produktów związanych z udziałem w różnego rodzaju imprezach i festiwalach, wchodzących w skład turystyki kulturowej. Festiwal, zaliczany do złożonych produktów turystycznych, charakteryzują: duża spójność i organizacja, konkretna lokalizacja w czasie i przestrzeni, cykliczność oraz wyjątkowość i oryginalność. Taki produkt turystyczny często nawiązuje do historii, kultury i tradycji danego regionu (Kaczmarek i in., 2010).

Przykłady produktów turystycznych związanych z zabawami i grami

Festiwal TOCATI to duże przedsięwzięcie organizowane przez Associazione Giochi Antichi (Stowarzyszenie Sportów Dawnych) z włoskiej Werony[17]. Impreza ta stanowi produkt turystyczny, przycią-

[17] Autor rozdziału uczestniczył w festiwalu TOCATI w 2022 roku.

gający ludzi z wielu krajów. Organizacja tego wydarzenia opiera się na współpracy wielu instytucji i dużej grupy wolontariuszy. Następuje w ten sposób integracja środowisk zajmujących się tradycyjnymi grami i zabawami.

Dzięki tej inicjatywie, a także coraz szerszym działaniom na rzecz ochrony, promocji i rozwoju bogatego dziedzictwa kulturowego, zawartego w grach i sportach tradycyjnych, Associazione Giochi Antichi i jej Festiwal TOCATI został nominowany i niedługo zostanie wpisany do Rejestru Dobrych Praktyk w zakresie Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO.

W 2022 roku Festiwal TOCATI obchodzi swój jubileusz 20-lecia istnienia. Świadczy to o tym, że festiwal jest imprezą cykliczną, istnieje więc potrzeba i zapotrzebowanie środowiska na jego organizację.

Zdjęcie 1. Festiwal TOCATI w Weronie 2022 r.
Źródło: Archiwum własne.

Zdjęcie 2. Festiwal TOCATI w Weronie 2022 r.
Źródło: Archiwum własne.

Każdego dnia festiwalu na różnych placach miasta znanego między innymi z miłosnej historii Romeo i Julii przedstawiciele wielu krajów, federacji różnych gier prezentowali bardzo atrakcyjne formy aktywności. Czasami były to sporty popularne na niewielkich obszarach, które nie są znane szerszemu odbiorcy. Wszystkie prezentacje miały na celu nie tylko zapoznanie się z zasadami i przepisami gier, ale także przedstawienie tradycji i kultury regionów, z których te gry pochodziły.

Oto kilka prezentowanych gier podczas festiwalu[18]. *Salto del Pastor*, czyli *skok pasterza*. Na Wyspach Kanaryjskich pasterze pokonywali nierówności terenu za pomocą rodzaju tyczek-włóczni, dzięki którym mogli dużo szybciej i skuteczniej przemieszczać się po swoich wyspach. Z tego zrodził się sport – rodzaj wyzwania i popisu

[18] Opisy gier pochodzą z programów, folderów, które autor rozdziału pozyskał podczas festiwalu TOCATI w 2022 roku.

sprawnościowego – do dziś uprawiany pod nazwą *Salto del Pastor*. To typowy przykład tradycyjnego sportu, który wyrósł z dawnej czynności pracy.

Kolejny sport, który w różnych wersjach popularny jest w innych krajach, to *Lippa*, prezentowana na festiwalu przez zespół z Cypru. Zawodnik ma za zadanie najpierw podbić, za pomocą drewnianego kija, zakrzywiony z dwóch stron, drewniany kołeczek w górę, a następnie wybić go w przód za pomocą drugiego uderzenia kijem. W wersji indywidualnej chodzi o jak najdalsze wybicie kołeczka. Występuje także wersja drużynowa, która jest bardziej skomplikowana. W Polsce gra ta występowała pod różnymi nazwami np.: *kiczka, klipa, wieko*.

Podczas Festiwalu TOCATI Węgrzy zaprezentowali *Karikàs Ostor*, czyli *strzelanie batem*. Bat, który używany był do różnych czynności związanych z pracą, stał się częścią tradycyjnej praktyki, podczas której Węgrzy rzucali sobie nawzajem wyzwania, polegające na rywalizacji w strzelaniu batem, by wykazać się większą zręcznością i zwinnością niż przeciwnik.

Duże zainteresowanie wzbudziły pokazy *Gouren*, czyli zapasów popularnych we francuskiej Bretanii. Stanowią one niezwykle ważny element tożsamości narodowej i dziedzictwa kulturowego Bretończyków. Uprawiane są w wielu miejscach Bretanii, np. przy okazji świąt i lokalnych festiwali, np. ku czci patronów miast. Rywalizuje się na trocinowej nawierzchni latem, a na dywanowym kobiercu zimą.

Kolejna prezentacja, która odbywała się na jednym z głównych placów Werony to *Paradosiaki Pali*, czyli *tradycyjne zapasy greckie*, których istotnym elementem kulturowym jest oliwienie ciała dużą ilością oliwy z oliwek. Zawodnicy zaczynają w stójce, ale później najczęściej przechodzą do parteru, gdzie kontynuują walkę. Walczą w skórzanych spodenkach, bez koszulek. To tradycja przekazywana w Grecji z pokolenia na pokolenie.

Interesujące były pokazy francuskich kręgli o nazwie *Le quilles de huit*. Ponad stuletnia odmiana kręgli jest najpopularniejsza ze 160 odmian kręgli klasycznych we Francji.

Prezentowane były także kręgle szwajcarskie – *Kegeln*. Od czasów średniowiecznych w *Kegeln* grano głównie w restauracjach i na biesiadach. Od lat 60. XX wieku te ciekawe kręgle rozwinęły się i są obecnie rozgrywane w różnych odmianach, zarówno indywidualnie, jak i zespołowo. Plansza do gry w *Kegeln* przypomina dawne drewniane kręgielnie. Zasady są proste – należy przewrócić jak najwięcej kręgli za pomocą rzutu drewnianą kulą. Wymaga to jednak precyzji i zwinności.

Liczne odmiany ma także gra *Quoits*, czyli *szkockie rzutki*. Początki Quoits sięgają starożytnego Rzymu. Rzymianie przenieśli je do szkockiego regionu o nazwie Kaledonia. Zasady gry są proste. Rzuca się grubymi, metalowymi pierścieniami na kołek wbity w ziemię. Istnieje też odmiana halowa – na drewniany kołek rzuca się sznurowe kółka.

Tradycyjna gra z Chorwacji, wywodząca się z zajęć na wsi i hodowli pasących się zwierząt, to *Banga*. Polega ona na próbie wypchnięcia jak najdalej rodzaju bata (po chorwacku *bangav*), wykonanego z długich, elastycznych patyczków. Ta prosta, ale wciągająca gra, narodziła się w Slawonii – geograficznym i historycznym regionie wschodniej Chorwacji.

W Veronie prezentowane były także bardzo popularne wśród dzieci zabawy bączkami. Było więc kręcenie bączkami, wprawianie bączków w ruch za pomocą sznureczka, a także dzieci mogły malować bączki.

Organizatorzy Festiwalu TOCATI zwracają dużą uwagę na ekologię. Edukacja w zakresie podstawowych zagadnień ekologicznych, jak np. segregacja śmieci, jest bardzo ważna od najmłodszych lat. Na Festiwalu TOCATI (nie mogło być inaczej) odbywała się ona w formie zabaw dla najmłodszych. W tej strefie prezentowane były między innymi gry w klasy.

Katalończycy prezentowali *Castellers de Berga*, czyli budowanie wielkich wież z ludzi. Mężczyźni i kobiety w różnym wieku, w tym dzieci, współpracują razem, aby zbudować jak najwyższą konstrukcję. Widowiskową aktywnością jest pochodzący z południowej Francji

Le Bucheron, czyli wdrapywanie się na wysoki pień drzewa po specjalnych stopniach, a następnie ścinanie jego części. *Popinjay o Papino* to strzelanie z łuku do balonów umieszczonych na wysokim kiju. Aktywność ta prezentowana była przez Belgów. Swoje stanowisko mieli także Szkoci, którzy prezentowali drużynową grę małą piłeczką o nazwie *Ba*. Prezentacje gier mieli także przedstawiciele Iranu oraz federacji różnych gier z wielu krajów. Z okazji 20-lecia festiwalu odbyła się specjalna gala w Roman Theatre of Werona. Niestety Polska nie miała swojego stanowiska z grami, które były popularne w naszym kraju. Należy podkreślić, że wszystkie stanowiska były bardzo dobrze oznaczone, wydano specjalny przewodnik z grami, liczne mapki z rozmieszczonymi stanowiskami. Na poszczególnych stanowiskach znajdowały się opisy gier, a przedstawiciele poszczególnych federacji chętnie informowali o historii i zasadach gier. Liczni wolontariusze zawsze służyli pomocą. W czasie festiwalu czynne było biuro organizatorów oraz specjalny sklep, gdzie można było kupić pamiątki oraz niektóre przybory do gier. Festiwal jest produktem turystycznym wartym odwiedzenia, który wprowadza nas w świat tradycji i kultury związanej z grami, zabawami i innymi aktywnościami.

Park Gerlev w Danii

Gerlev jest niewielką miejscowością niedaleko Slagelse w Danii. W 1938 roku lokalizację znalazła tu Akademia, rodzaj uniwersytetu ludowego. Obecnie Gerlev Sport Academy promuje sport dla wszystkich organizując różnego rodzaje kursy dla nauczycieli i wolontariuszy (Prabucki, 2003, s. 195). Funkcjonujący z Akademią Legerpark park sportów i gier tradycyjnych w Gerlev to unikatowe w skali światowej miejsce, gdzie pod okiem wyspecjalizowanych instruktorów można nie tylko przyjrzeć się wielu duńskim i europejskim grom, lecz także brać w nich udział. W miesiącach letnich park jest dostępny dla wszystkich zainteresowanych. Później prowadzone są tu nadal zajęcia dla grup zorganizowanych. W parku w Gerlev można zagrać między innymi we flandryjską grę *gaaibol*, szwedzki *kubb*, duńskie *bucket* (wiadro)

i kilkadziesiąt innych gier (Prabucki, 2003, s. 213). Dania, a zwłaszcza ośrodek w Gerlev, to przykład połączenia teorii, wiedzy o wartości poznawczej sportów i gier tradycyjnych z praktyką, czyli użytecznością aplikacyjną, a w omawianym kontekście przede wszystkim wykorzystaniem w edukacji. Każdego roku park odwiedza około 20 tysięcy turystów.

Zdjęcie 3. Park Zabaw i Gier w Gerlev w Danii
Źródło: Archiwum własne.

Zdjęcie 4. Park zabaw i gier w Gerlev w Danii
Źródło: Archiwum własne.

Festiwal gier w Parthenay

Innym przykładem zachęcania do aktywnego spędzania czasu wolnego całych rodzin jest Festiwal Zabaw i Gier w Parthenay we Francji. Miejscowość położona w departamencie Deux Sevres raz do roku staje się atrakcją dla tysięcy ludzi, którzy przybywają tam z małymi dziećmi. Uliczki tego średniowiecznego miasta wypełnione są wolontariuszami, którzy omawiają i przedstawiają ponad 3 tysiące różnych zabaw i gier, które bawią przybyłych tam turystów. Występują liczne strefy, gdzie jest bardzo bogata oferta gier np. strefa gier tradycyjnych z różnych kontynentów, strefa zabaw i gier cyrkowych, festiwalowych, strategicznych, stolikowych i inne (Piech, 2004). Przedstawiciele Maison des Jeux de Grenoble przedstawiają gry antyczne, gry tradycyjne Ameryki, Azji, Europy i Afryki. Opisy gier znajdują się

w specjalnie przygotowanych materiałach, z których możemy się dowiedzieć także w jaki sposób wprowadzać je w szkole. Prezentowane gry to, między innymi, *Assaut, Awele, Tseung Kwan, Puluc, Chiens et Chacals*[19]. Festiwal trwa około 10 dni, co powoduje zatrzymywanie się turystów w licznych gospodarstwach agroturystycznych oraz innych miejscach noclegowych. Jak bardzo zabawy i gry mogą przyczyniać się do aktywnego stylu życia może posłużyć kolejny przykład z tego samego regionu. W okolicach Bressuire każdego roku, od marca do października, odbywa się kilkadziesiąt turniejów w grze *palets* (Faquet, 1989). Ta tradycyjna forma jest przekazywana z pokolenia na pokolenie jako część dziedzictwa kultury niematerialnej. Dzieci mogą więc nie tylko zapoznać się zabawami i grami swoich rodziców i dziadków, ale zachować je dla przyszłych pokoleń. W ten sposób pewien łańcuch tradycji przekazywany jest z pokolenia na pokolenie i aktywizuje ciągle nowe osoby (Piech i in., 2016).

Przykłady zabaw i gier ludowych z obszarów nadbużańskich

Na podstawie badań wyszczególniono następujące rodzaje zabaw i gier (K. Piech, E. Piech, 2003):

- w zależności od pory roku,
- w zależności od miejsca odbywania się,
- zabawy i gry odbywające się w okresie różnego rodzaju świąt,
- zabawy i gry w zależności od używanych przyborów,
- zabawy i gry ze względu na płeć uczestników,
- zabawy i gry ze względu na wiek uczestników.

Można oczywiście dokonywać kolejnych podziałów np.: ze względu na ustawienie początkowe. Odrębną grupę mogą stanowić zabawy taneczne, czyli różnego rodzaju potańcówki w chałupach lub remizach. B. Żebrowska-Mazur (2022, s. 10) podjęła próbę opisania specyfiki folkloru dziecięcego, wybierając opukiwanki, wołanki i formuły

[19] Dossier Decoverte des jeux du monde a l ecole. Maison des Jeux de Grenoble (Autor uczestniczył w festiwalu w 2003 roku).

po chrzcie. Badania prowadzone na terenach nadbużańskich wskazują na dużą różnorodność form zabawowych występujących na tym obszarze. Wyróżniono kilkaset zabaw i gier, które niestety w niewielkim zakresie funkcjonują do obecnych czasów. Coraz trudniej jest spotkać osoby, które przekazują tradycyjne zabawy i gry kolejnym pokoleniom. Do gier, które zostały prawie całkowicie zapomniane możemy zaliczyć *świnkę*. Gra ta z użyciem prostych przyborów, takich jak kije i kamień lub niewielka piłka, popularna w okresie międzywojennym, ale występująca jeszcze w latach powojennych nie jest już w użyciu. *Kamyczki* lub *hacele* polegające na podrzucaniu odpowiednich ich sekwencji nie fascynują już dzieci i młodzieży. Gra w *klopa*, w którego w Kostomłotach bawiły się i dziewczynki i chłopcy, polegała na wybijaniu z koła patyka. W Kijowcu grano w *czyżyka*. Układano na niewielkim rowku patyk i wybijano go jak najdalej. Jak to się udało, to pozostali uczestnicy biegli, aby złapać czyżyka. Kto złapał więcej czyżyków ten wygrywał. Popularny był również *pikier*, który polegał na rzucaniu kijem do patyka wbitego w ziemię. Podobna do pikra gra nosiła nazwę *skowronek*. Również rzucało się do wbitego w ziemię kija, ale na nim był umieszczony kamyczek. W zależności gdzie spadł, kolejny rzut wykonywało się albo z dalszej, albo z bliższej odległości. Wśród chłopców popularna była gra w *kręga*, która najczęściej odbywała się na dróżce wiejskiej. W grze uczestniczyły dwie drużyny ustawione naprzeciwko siebie. Jedna z drużyn wykonywała rzut drewnianym kręgiem, a druga starała się go zatrzymać drewnianymi kijami. Po zatrzymaniu następowała zmiana funkcji. Chodziło o pozyskanie jak największego terenu. O grze tej wspomniał w XIX wieku ksiądz Adolf Pleszczyński (1889, s. 59-66). Do popularnych gier należał *palant*. W Kodniu do gry używano twardej piłki o nazwie lanka, która wykonana była z sierści zwierząt. Zasady były różne, boisko składało się z królestwa, półmetka i mety. *Palant* popularny był na terenach nadbużańskich przed i po II Wojnie Światowej.

Zdjęcie 5. Kije do palanta z Grabowa
Źródło: Archiwum własne.

Vacatus to gra, która polegała na wbijaniu patykiem piłeczki do dołka. Gracze wykonywali to zadanie po kolei (Pińczuk, 2001, s. 510-565). Dużą atrakcja było *bieganie z fajerką*. Często biegało się „dla samego biegania", ale także dla popisywania się swoją zręcznością i na wyścigi. W Kodniu używano fajerki z płyty kuchennej, pogrzebacza lub kluczki. Kluczka to drewniany kij z ostrym zakończeniem, który służył do wyciągania z postronku siana dla zwierząt. Często używano do tej zabawy obręczy koła od roweru, popychając je patykiem (okresie po II Wojnie Światowej).

Zdjęcie 6. Bieg z fajerką podczas Festiwalu 100 gier ludowych na 100 lecie niepodległości
Źródło: Archiwum własne.

Dzieci chętnie bawiły się także w *ciuciubabkę* i *chowanki*. Chowankom towarzyszyły różne wyliczanki. Na terenach nadbużańskich w okresie zimowym były doskonałe warunki do aktywności na śniegu i lodzie. Popularna była *karuzela*, czyli szybkie kręcenie żerdzią przymocowaną do drąga wbitego w lód, z saneczkami, na których siadały dzieci. Należało tak szybko kręcić tą konstrukcją, aby dzieci siedzące na saneczkach pospadały. Łyżwy wykonywano we własnym zakresie, używając drewna najczęściej lipowego (w Kodniu), do którego przytwierdzano drut lub kawałek sierpa. Czasami wystarczyła tylko jedna łyżwa. Wykonywano także małe saneczki, na których się stawało i odpychało kijem zaostrzonym w gwóźdź, który wkładało się miedzy nogi (Mościce nad Bugiem koło Sławatycz). Dzieci jeździły w taki sposób nawet do szkoły.

Wśród zabaw świątecznych wyróżnić należy *taczanki, wybitki*, a także zwyczaj budowania huśtawek (Szpura, b.r.w.). Duże bogactwo stanowiły zabawy w chałupach wiejskich oraz taneczne. Istniały określone zasady zapraszania dziewczyny na potańcówki. Odbywało się to za zgodą rodziców. Na podkreślenie zasługuje fakt, że wiele zabaw i gier zebranych drogą wywiadów posiada swoje odpowiedniki w innych krajach. Takie formy, jak klasy, kamyczki, palant, pikier, klop znane są w różnych formach w wielu krajach (Piech, 2022, s. 159-172).

Próba wprowadzenia produktu turystycznego – Europejski Festiwal Tradycyjnych Zabaw i Gier w Białej Podlaskiej

Europejski Festiwal Tradycyjnych Zabaw i Gier został wykreowany przez Filię AWF w Białej Podlaskiej oraz miasto Biała Podlaska. I Festiwal odbył się w ramach X jubileuszowej edycji Międzynarodowej Letniej Szkoły w Parku Radziwiłła w Białej Podlaskiej w dniu 14 września 2019 r. (sobota) w godz. 12.00-16.00 i skierowany był do społeczności lokalnej (dzieci, młodzieży, studentów, osób dorosłych, seniorów oraz rodzin). W Festiwalu oprócz reprezentantów Polski brali udział przedstawiciele 7 krajów (Łotwa, Litwa, Białoruś, Hiszpania, Bułgaria, Iran, Wielka Brytania), którzy zaprezentowali tradycyjne zabawy lub gry pochodzące z ich krajów. Letnie szkoły to wydarzenie o zasięgu międzynarodowym skupiające uczelnie o profilu wychowania fizycznego z różnych krajów. Wydarzenie to odbywa się corocznie od 2010 roku, a gospodarzami dotychczasowych letnich szkół były: Łotewska Akademia Wychowania Fizycznego w Rydze, Uniwersytet w Kłajpedzie, Uniwersytet w Maladze, Uniwersytet w Weronie oraz Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie Filia w Białej Podlaskiej. Jednym z wiodących tematów letnich szkół są tradycyjne zabawy i gry oraz aktywność ruchowa plenerowa (Bodasińska, Piech, 2021, s. 108). W ramach pierwszego Festiwalu zaprezentowano następujące gry i zabawy: *bieg z fajerką, rzut podkową, turul, korfball, lacrosse, pierścieniówka, ringo, eisstock, cymbergaj, frygi, baczki, gra w noża, guma, hacele, kamyczki, klasy, kapsle, pikier, bierki, raszka, tasy,*

masło trzasło, budowanie mostów, molkky, bocca, indiaka, palant, młynek. Przedstawiciele Łotewskiej Akademii Wychowania Fizycznego w Rydze zapoznali uczestników festiwalu z grą o nazwie *Novus*. Profesorowie i studenci z uczelni litewskich zaprezentowali grę *Ripka*, podobną do występującego na Podlasiu *Kręga*. Studenci z Uniwersytetu Veliko Tarnovo z Bułgarii przedstawili *Travel, travel to…* oraz *Burn the Towel*. Przedstawiciele Uniwersytetu w Maladze zaprezentowali zabawy hiszpańskie. Należy podkreślić, że festiwal skupił dużą liczbę organizacji, które włączyły się w przygotowanie zabaw i gier na zasadzie wolontariatu.

Drugi Festiwal ze względu na pandemię nie odbył się, ale organizatorzy przygotowali film z zebranymi zabawami i grami. Jest to doskonały materiał dydaktyczny, który może być wykorzystywany przez nauczycieli wychowania fizycznego, pracowników Domów Kultury, Koła Gospodyń Wiejskich i inne instytucje promujące kulturę niematerialną. Film przedstawia kilkadziesiąt propozycji zabaw i gier tradycyjnych.

W ramach Dni Białej Podlaskiej w 2022 roku odbyła się trzecia edycja Europejskiego Festiwalu Tradycyjnych Zabaw i Gier. Celem tego wydarzenia była międzypokoleniowa integracja, upowszechnianie aktywnego, kreatywnego, rodzinnego spędzania czasu wolnego. Była to też okazja do przypomnienia lub zapoznania się i odkrycia na nowo zabaw i gier popularnych w dzieciństwie rodziców i dziadków. Organizatorzy tego wydarzenia zadbali, aby uczestnicy przenieśli się w czasie w epoki, z których pochodziły zabawy i gry (Tyszkiewicz, 2022, s. 78).

Zdjęcie 7. Gry prezentowane przez pracowników i studentów Latvijas Sporta Pedagogijas Akademija w Rydze podczas Europejskiego Festiwalu Tradycyjnych Zabaw i Gier w Białej Podlaskiej
Źródło: Archiwum własne.

Członkowie stowarzyszenia Przez Pryzmat ubrani w stroje uczniów z lat 60., 70. i 80 – granatowe fartuszki z tarczami szkolnymi, białe kołnierzyki, krótkie spodenki i plisowane spódniczki – zapraszali do *gry w klasy, w gumę, hacele, skakankę, kapsle, noża* i *strzelanie z procy*. Dawne zabawki prezentowane przez nauczycielki jednej z bialskich szkół przyciągały uwagę najmłodszych dzieci.

Zdjęcie 8. Europejski Festiwal Tradycyjnych Zabaw i Gier w Białej Podlaskiej
Źródło: Archiwum własne.

Duża grupa zainteresowała się grą w *palanta*. Stoisko przygotowane zostało przez przedstawicieli Polskiego Stowarzyszenia Palantowego. Pracownicy Gminnego Ośrodka Kultury w Białej Podlaskiej uczyli, jak wykonać trocinową piłeczkę na gumce, którą w przeszłości można było kupować na jarmarkach. Swoje stanowiska miały także inne organizacje np. Szkoła Tańca Boogie Town, Gminny Ośrodek Kultury w Konstantynowie, Klub Biegacza Biała Biega, TKKF Krzna, Zamek Janów Podlaski, Hufiec ZHP Biała Podlaska, ZSZ nr 2 im. Franciszka Żwirki i Stanisława Wigury, Społeczne Przedszkole w Białej Podlaskiej, Społeczna Szkoła Podstawowa im. H. Sienkiewicza, Muzeum Południowego Podlasia, Barwna Multimedialna Biblioteka dla Dzieci i Młodzieży, Multicentrum działające przy Miejskiej Bibliotece Publicznej w Białej Podlaskiej, Europejskie Centrum Kształcenia i Wychowania OHP w Roskoszy, Pracownia PUH KulinArt Anna Szpura, Nauka Pływania Rodak. Tak duża liczba współorganizatorów zapewniła mieszkańcom Białej Podlaskiej różnorodną ofertę zabaw

i gier dawnych. Można było zapoznać się z zabawkami z wykopalisk archeologicznych, zagrać w *bierki, kółko i krzyżyk, pobiegać z fajerką*, były warsztaty robienia gałgankowych lalek motanek, układanie *kostki Rubika, gra w ringo, pięstówkę* i *pierścieniówkę*. Uzupełnieniem festiwalu były mistrzostwa Białej Podlaskiej w biegu z fajerką. Łącznie zaprezentowano około 100 propozycji, co było niewątpliwą atrakcję dla odwiedzających, którzy przybyli z regionu, ale także z dalszych części kraju. Festiwalowi towarzyszyła wystawa książek o tematyce zabaw i gier, dostępna w Miejskiej Bibliotece Publicznej.

Podobny charakter miała czwarta edycja, która odbyła się w 2023 roku. Ważne jest, że większość instytucji, które w poprzednich latach przedstawiały swoje propozycje zabaw i gier, po raz kolejny uczestniczyło w Festiwalu. Organizatorami stanowisk byli przedstawiciele takich instytucji, jak: szkoły, uczelnie wyższe, Domy Kultury, szkoły tańca, stowarzyszenia, muzea, placówki oświatowe. Pozwoliło to stworzyć organizacyjnie wielopokoleniowy charakter imprezy. Poszczególne zabawy i gry przedstawiali rodzice, dziadkowie i dzieci. To jest kolejny atut imprezy, będącej wydarzeniem, z którym zaczęło się utożsamiać wiele jednostek. Na uwagę zasługuje rozegranie mistrzostw Białej Podlaskiej w biegu z fajerką, prezentacja takich gier, jak: *pierścieniówka, pięstówka, turul, indiaka, molkky, bocca, ringo, palant* i inne.

Należy podkreślić, że festiwal jest wydarzeniem międzynarodowym, gdyż w dotychczasowych edycjach brali udział przedstawiciele takich krajów, jak Hiszpania, Litwa, Łotwa, Bułgaria, Iran i Wielka Brytania. Przyciąga on nie tylko mieszkańców Białej Podlaskiej, ale także licznych gości przybywających z wielu miejscowości regionu.

Podsumowanie i wnioski

Badania dotyczące zabaw i gier ludowych pokazują, że na badanym terenie występowała duża różnorodność form. Większość zabaw stanowi już tylko zapomnianą tradycję. Europejski Festiwal Tradycyjnych Zabaw i Gier jest propozycją, która zyskała duże uznanie

odbiorców o czym świadczy wielopokoleniowe uczestnictwo rodziców, dzieci i dziadków. Na uwagę zasługuje również duże zaangażowanie organizacji społecznych, stowarzyszeń, samorządu, instytucji oświatowych, klubów rekreacyjno-sportowych oraz osób indywidualnych. Zgromadzenie tak dużej liczby wolontariuszy jest niewątpliwie dużym sukcesem organizatorów. Festiwal ma szansę stać się imprezą pozaregionalną, która przyciągnie w większym stopniu mieszkańców innych miejscowości. Aby Festiwal stał się produktem turystycznym należy:

1. Rozszerzyć ofertę prezentowanych zabaw i gier na większą liczbę dni.
2. W większym stopniu zaangażować placówki oświatowe, organizując np. konkursy na wspomnienia o zabawach i grach przeprowadzane przez uczniów ze swoimi rodzicami i dziadkami. Możliwe są także festiwale w poszczególnych szkołach lub klasach.
3. Warto zastanowić się nad szerszym programem w postaci wystaw zabawek, książek, przyborów do zabaw i gier oraz prelekcji dotyczących tego tematu. Wprowadzić na stałe do programu Mistrzostwa Białej Podlaskiej w biegu z fajerką. Uatrakcyjnić festiwal przeprowadzając konkursy i zawody np. turniej *gry w kapsle, w cymbergaja*. Można także zaprosić większą liczbę twórców ludowych i zespoły folklorystyczne.
4. Rozpoczęcie festiwalu może być w postaci przemarszu z centralnego punktu miasta do parku gdzie festiwal się odbywa. Barwny korowód będzie atrakcją dla odwiedzających, ale także przedstawi kreatywność organizatorów.
5. Uzupełnieniem Festiwalu może być Park Tradycyjnych Zabaw i Gier, który można stworzyć w Parku Radziwiłłów na bazie istniejących jednostek np. Muzeum Południowego Podlasia lub Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białej Podlaskiej. Opis takiego Parku znajduje się w wydawnictwie „Wielopokoleniowa Aktywność Ruchowa" (K. Piech, Bodasińska, E. Piech, 2019).

Literatura

1. Adamowski, J. (2016), Niematerialne dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny jako walor i potencjał turystyczny. W: J. Roszak, G. Godlewski (red.), Niematerialne i materialne dziedzictwo Lubelszczyzny jako podstawa rozwoju turystyki kulturowej, Instytut Slawistyki PAN, Fundacja Slawistyczna, Warszawa.
2. Bartmiński, J. (2020), Folklor nie umiera. Lubelskie pieśni ludowe w nowych odsłonach. W: J. Adamowski (red.), przy współudziale Z. Podkańskiego, Kultura ludowa Lubelszczyzny Stan – Wartości – Perspektywy, Norbertinum, Lublin.
3. Bodasińska, A., Piech, K. (2021), Multigenerational physical activity during Covid – 19 – Pandemic – good practices of Biała Podlaska. LASE Journal of Sport Science 2021, Vol. 12 No 1, s. 108.
4. Brzezińska-Wójcik, T., Świeca, A., Tucki, A. (2003), Ocena warunków rozwoju ruchu turystycznego w województwach wschodniej Polski. W: R. Cieśliński, K.. Piech (red.), Miejsce i rola turystyki w strategii społeczno-gospodarczej województw wschodniej Polski, Zamiejscowy Wydział Wychowania Fizycznego w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska.
5. Bytniewski, M. (2003), Bieg Sapiehów jako pielgrzymka sportowo-rekreacyjna. W: J. Bergier, J. Żbikowski (red.), Turystyka a religia, PWSZ w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska.
6. Faquet, N. (1989), Le jeu de Palets. College de l Orangerie a La Mothe St Heray.
7. Kaczmarek, J., Stasiak, A., Włodarczyk, B. (2010), Produkt turystyczny. Pomysł, organizacja, zarządzanie. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
8. Kozak, A. (2003), Zagospodarowanie południowego Podlasia dla potrzeb turystyki pielgrzymkowej. W: J. Bergier, J. Żbikowski (red.), Turystyka a religia, PWSZ w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska.
9. Kruczek, Z., Sacha, S. (1994), Geografia atrakcji turystycznych Polski. Wyd. Ostoja, Kraków.
10. Nałęcka, D., Niewiadomska, B. (2003), Możliwości rozwoju turystyki pielgrzymkowej w gminach Rokitno i Terespol W: J. Bergier, J. Żbikowski (red.), Turystyka a religia, PWSZ w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska.
11. Piech, K. (2003), Imprezy sportowo-rekreacyjne jako sposób promocji podróżowania na przykładzie cyklu Grand Prix Polski Środkowo-Wschodniej

w Biegach Ulicznych i Przełajowych. W: R. Cieśliński, K. Piech (red.), Miejsce i rola turystyki w strategii społeczno-gospodarczej województw wschodniej Polski. AWF J. Piłsudskiego w Warszawie, ZWWF w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska.

12. Piech, K. (2004), IX Festiwal gier w Parthenay 7-8 lipiec 2004. Rocznik Naukowy AWF w Warszawie, ZWWF w Białej Podlaskiej, nr 11.
13. Piech, K. (2022), Zabawy i gry wschodniej Polski – próba słownika. Rocznik Bialskopodlaski. Tom XXX. Miejska Biblioteka Publiczna w Białej Podlaskiej, s. 159-172.
14. Piech, K., Piech, E. (2003), Zabawy i gry ludowe południowego Podlasia – zapomniana tradycja. W: U. Parnicka, K. Piech (red.), Zabawy i gry ruchowe w sporcie dla wszystkich. AWF J. Piłsudskiego w Warszawie, ZWWF w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska.
15. Piech, K., Piech, E., Lenart, J. (2016), Tradycyjne zabawy i gry powiatu bialskiego na tle tradycji innych krajów. W: J. Roszak, G. Godlewski (red.), Niematerialne i materialne dziedzictwo Lubelszczyzny jako podstawa rozwoju turystyki kulturowej, Instytut Slawistyki PAN, Fundacja Slawistyczna, Warszawa.
16. Piech, K., Bodasińska, A., Piech, E. (2019), Wielopokoleniowa aktywność ruchowa. Poradnik dedykowany jest dla prowadzących zajęcia – księży w ramch realizacji Programu „Parafialne i Lokalne Ośrodki Aktywności Sportowej Rodzin". WZ LZS w Lublinie.
17. Ks. Pińczuk, W. (2001), Ortel Królewski w dokumentach i wspomnieniach, Biała Podlaska, s. 510-565.
18. Pleszczyński, A. (1889), Zabawy, gry i tańce ludowe w okolicy Międzyrzeca Podlaskiego, Wisła, Tom III, zeszyt I, s. 59-66.
19. Prabucki, B. (2013), Badanie tradycyjnych sportów i gier jako perspektywiczny obszar badawczy. Homo ludens, 1(5), s. 205-218.
20. Prabucki, B. (2022), Traditional sports and games in the Contemporary World. The new face of sport? Cambrige Scholars Publishing, s. 195.
21. Sikora, J., Wartecka-Ważyńska, A., Wyszowska, J. (2016), Możliwości rozwoju wybranych form turystyki kulturowej w województwie lubelskim. W: J. Roszak, G. Godlewski (red.), Niematerialne i materialne dziedzictwo Lubelszczyzny jako podstawa rozwoju turystyki kulturowej, Instytut Slawistyki PAN, Fundacja Slawistyczna, Warszawa.
22. Skoczylas, K. (2016), Ocena związku pomiędzy tematyką festiwali a elementami historii i tradycji regionu lubelskiego. W: J. Roszak, G.

Godlewski (red.), Niematerialne i materialne dziedzictwo Lubelszczyzny jako podstawa rozwoju turystyki kulturowej, Instytut Slawistyki PAN, Fundacja Slawistyczna, Warszawa.
23. Strzembicki, L. (2003), Marketing usług turystycznych. W: T. Burzyński, M. Łabaj (red.), Turystyka rekreacyjna oraz turystyka specjalistyczna. Wyd. International Services, Warszawa.
24. Szpura, A. (b.r.w.), Tradycje kulinarne, obrzędy i zwyczaje gminy Stara Kornica. Publikacja opracowana na zlecenie Samorządu Województwa Mazowieckiego.
25. Tymochowicz, M. (2019), Tradycyjne pożywienie chłopskie na Lubelszczyźnie. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
26. Tyran, E., Walasek, J., Kosiniak-Kamysz, K., Jackowski, M. (2015), Produkt turystyki wiejskiej i jego tworzenie. W: Agroturystyka i usługi towarzyszące, Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, Kraków.
27. Tyszkiewicz, E. (2022), Bogactwo letnich wydarzeń. Podlaski Kwartalnik Kulturalny, 3, s. 78.
28. Żbikowski, J. (2003), Sanktuaria i ośrodki kultu religijnego w powiecie bialskim i ich znaczenie w tworzeniu produktu turystycznego południowego Podlasia. W: J. Bergier, J. Żbikowski (red.), Turystyka a religia, PWSZ w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska.
29. Żebrowska-Mazur, B. (2022), Słowny ludowy folklor dziecięcy Wzorce tekstowe wybranych gatunków. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.